

GOTIČKO-RENEŠANSNA KUĆA U SUSTJEPANU

Živanović D. i Vuković D.

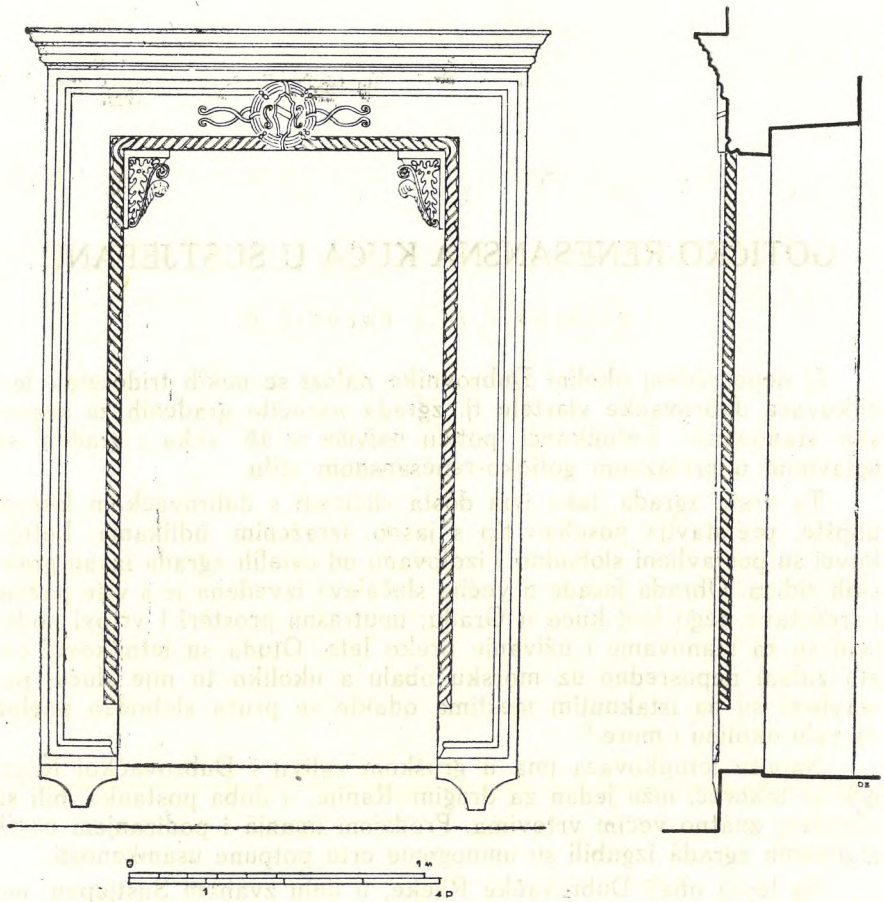
U neposrednoj okolini Dubrovnika nalazi se nekih tridesetak letnjikovaca dubrovačke vlastele tj. zgrada naročito građenih za sezonsko stanovanje. Letnjikovci potiču najviše iz 16. veka i građeni su uglavnom u prelaznom gotičko-renesansnom stilu.

Ta vrsta zgrada, iako ima dosta sličnosti s dubrovačkom kućom uopšte, predstavlja poseban tip s jasno izraženim odlikama. Letnjikovci su postavljeni slobodno i izolovano od ostalih zgrada izvan gradskih zidina. Obrada fasade u većini slučajeva izvedena je s više pažnje i sredstava nego kod kuća u Gradu; unutrašnji prostori i vrtovi podešeni su za stanovanje i uživanje preko leta. Otuda su letnjikovci često zidani neposredno uz morsku obalu a ukoliko to nije slučaj postavljeni su na istaknutim mestima odakle se pruža slobodan pogled na celu okolinu i more.¹

Najviše letnjikovaca ima u gruškome zaliju i Dubrovačkoj Rijeci gde se takoreći nižu jedan za drugim. Ranije, u doba postanka, bili su okruženi znatno većim vrtovima. Prodajom imanja i podizanjem novih stanbenih zgrada izgubili su umnogome crtu potpune usamljenosti.

Na levoj obali Dubrovačke Rijeke, u delu zvanom Sustjepan, nalazi se jedan malo poznat letnjikovac koji se izvesnim osobenostima izdvaja i razlikuje od ostalih. Zgrada se nalazi neposredno uz novoprobijeni put koji od Kantafiga preko Batahovine i Komolca vodi do izvora Rijeke i dalje desnom obalom prema Mokošici. Okolina je sva u kamenu, sa subtropskom florom koja mestimično izbija iz samog krša. Zgrada je prvobitno izgrađena slobodno u prirodi, kao i svi ostali letnjikovci u okolini, ali je docnije, verovatno u 19 veku, dozidana uz nju jedna druga zgrada. Zidovi susedne zgrade naslonjeni su potpuno na desni kalkanski zid letnjikovca tako da su bočni prozori u prizemlju i na spratu izgubili svoju funkciju i zazidani su u debljini prozorskog zuba. Ta, docnije dozidana susedna zgrada razlikuje se od letnjikovca jednostavnošću svoje izrade i siromaštvom oblika. Način obrade zidnog platna, ravni okviri prozora i vrata kao i proporcije podudaraju se s ostalim jednostavnim zgradama u Batahovini, Komolcu,

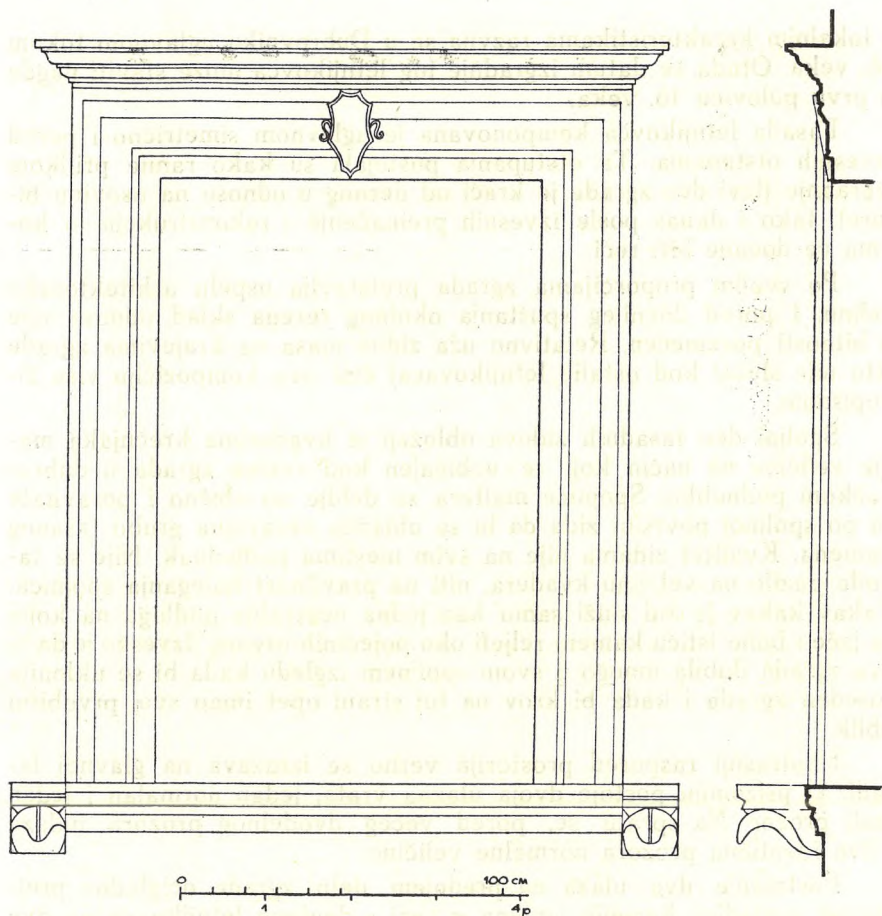
¹ I. Zdravković, Dubrovački dvorci, Beograd 1951.

Ulazna vrata

Rožatu, Prijevoru i drugim okolnim naseljima. Na fasadi susedne zgrade, između prizemnih vrata i prozora na spratu, uzidan je kameni reljef pravougaonog oblika, koji pretstavlja stilizovan grb s konjskom glavom i lišćem. Po načinu kako je uzidan može se sa sigurnošću utvrditi da je naknadno postavljen. Reljef je komponovan u vidu uspravnog pravougaonika a uzidan je položeno. Poremećeni redovi kamena kojima je zidana fasada upućuju da je reljef naknadno i to pogrešno umetnut pošto je zgrada već bila završena. Motiv konjske glave i grba s koso položenim trakama, koje idu s leva gore na desno dole, ponavlja se još, u drugom obliku i veličini, na jednim ulaznim vratima letnjikovca. Otuda se može pretpostaviti da je kameni reljef prvobitno bio sastavni deo letnjikovca pa je nekom prilikom izvađen i uzidan u susednu zgradu.

Prozor

Po svojim arhitektonskim i arhitekturnim odlikama taj letnjikovac može se ubrojati u građevine prelaznog tj. gotičko-renesansnog stila. Za određivanje stila naročito je karakterističan oblik bifore kod koje se oseća postepenost prelaza iz gotike u renesansu.

Jedna od opštih osobina svih dubrovačkih građevina tog doba je mešanje gotičkih i renesansnih oblika na jednoj istoj građevini. To je slučaj i s ovim letnjikovcem gde pored izrazito gotičkih oblika postoje i detalji u renesansnom duhu.

U vezi s analizom stila može se približno utvrditi vreme postanka te građevine. Poznato je da su se letnjikovci u dubrovačkoj okolini gradili tokom 15. i 16. veka. To je ujedno i doba najvećeg privrednog prosperiteta i političke snage Dubrovačke Republike. Međutim, zbog zakašnjenja u odnosu na Italiju i Zapadnu Evropu, renesansni stil

s lokalnim karakteristikama razvija se u Dubrovniku uglavnom tokom 16. veka. Otuda se datum izgradnje tog letnjikovca može staviti negde u prvu polovicu 16. veka.

Fasada letnjikovca komponovana je uglavnom simetrično i pored izvesnih otpustanja. Ta otpustanja postojala su kako ranije prilikom izgradnje (levi deo zgrade je kraći od desnog u odnosu na osovину bifore), tako i danas posle izvesnih preinačenjā i rekonstrukcijā o kojima će docnije biti reči.

Po svojim proporcijama zgrada pretstavlja uspehu arhitektonsku celinu. I pored docnijeg spuštanja okolnog terena sklad odnosa nije u bitnosti poremećen. Relativno uža zidna masa na krajevima zgrade (što nije slučaj kod ostalih letnjikovaca) čini ovu kompoziciju više živopisnom.

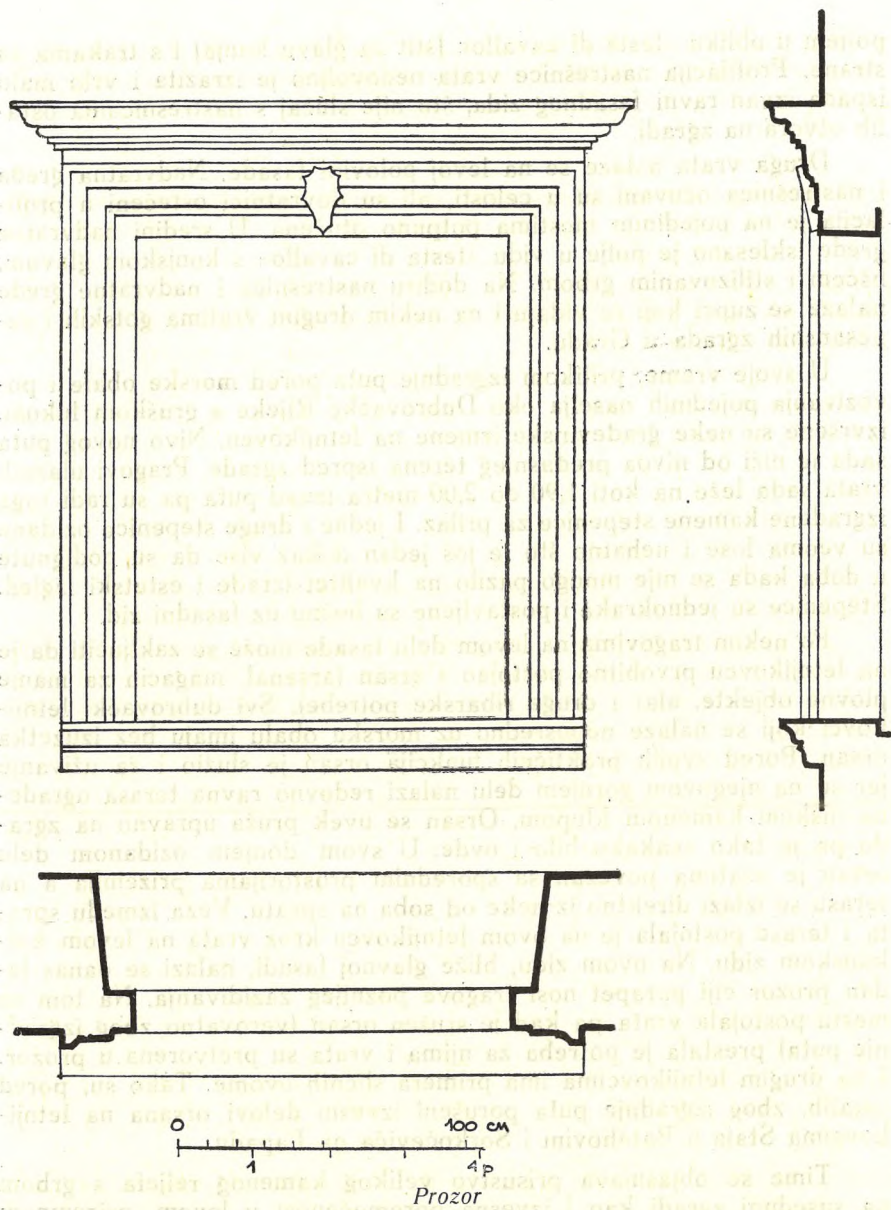
Spoljni deo fasadnih zidova obložen je kvaderima krečnjaka manje veličine na način koji je uobičajen kod većine zgrada u dubrovačkom podneblju. Spojnice maltera su deblje no obično i poravnate su po spoljnoj površini zida da bi se ublažila neravnina grubo tesanog kamena. Kvalitet zidanja nije na svim mestima podjednak. Nije se takođe pazilo na veličinu kvadera, niti na pravilnost naleganja spojnica. Takav kakav je zid služi samo kao jedna neutralna podloga na kojoj se jače i bolje ističu kameni reljefi oko pojedinih otvora. Izvesno je da bi ova zgrada dobila mnogo u svom spoljnom izgledu kada bi se uklonila susedna zgrada i kada bi krov na toj strani opet imao svoj prvobitni oblik.

Unutrašnji raspored prostorijā verno se izražava na glavnoj fasadi. U prizemlju postoje dvojā ulazna vrata, jedan normalan i jedan mali prozor. Na spratu se, pored većeg dvodelnog prozora, nalaze i dva identična prozora normalne veličine.

Postojanje dva ulaza na prednjem delu zgrade očigledno pretstavlja posledicu kasnijih izmena u vezi s deobom letnjikovca na dva stana. Imajući u vidu karakteristične izgledе ostalih letnjikovaca, kao i izvesne tragove na fasadi, sasvim je sigurno da se prvobitni i jedini glavni ulaz nalazio u sredini prizemlja tj. u osovini simetrije, ispod bifore. Nema opravdanih razlogā da to i ovde ne bude slučaj. Međutim, iz posmatranja zgrade dolazi se do još jednog zaključka. Glavna ulazna vrata kako na letnjikovcima tako i na običnim zgradama u Dubrovniku i okolini redovno su po dimenzijama veća i šira u odnosu na prozore prizemlja i sprata. Ovde su vrata uža (4 pedlja) od prozora (5 pedlja).² Osim toga gornja ivica nastrešnice prozora nalazi se za čitava dva reda kamena (oko 50 santimetara) iznad nivoa odgovarajuće nastrešnice vrata. Na drugim letnjikovcima te nastrešnice u istom su nivou. Po svemu ovome može se pretpostaviti da ova vrata nisu originalna već su možda kasnije uzidana. Ona imaju pravougaoni oblik sa gotičkim spiralnim štapom (cum bastone, bastonati) na

² 1 pedalj (palmus) iznosi oko 25,5 do 27,5 santimetara.

dovratnicima i nadvratniku.³ U gornjim uglovima isklesane su gotičke konzole, ukrašene povijenim lišćem, koje poduhvataju nadvratnu kamenu gređu. U sredini gređe nalazi se poluplastično klesan venac sa

³ Slična vrata samo sa lunetom i šiljatim lukom u gornjem delu nalaze se na zgradi Menčetića u ulici Prijeki br. 16.

poljem u obliku »testa di cavallo« (štit za glavu konja) i s trakama sa strane. Profilacija nastrešnice vrata nedovoljno je izrazita i vrlo malo ispada izvan ravni fasadnog zida, što nije slučaj s nastrešnicama ostalih otvora na zgradi.

Druga vrata nalaze se na levoj polovini fasade. Nadvratna greda i nastrešnica očuvani su u celosti, ali su dovratnici oštećeni a profilacija je na pojedinim mestima potpuno otučena. U sredini nadvratne grede isklesano je polje u vidu »testa di cavallo« s konjskom glavom, liščem i stilizovanim grbom. Na dodiru nastrešnice i nadvratne grede nalaze se zupci koji se viđaju i na nekim drugim vratima gotskih i renesansnih zgrada u Gradu.

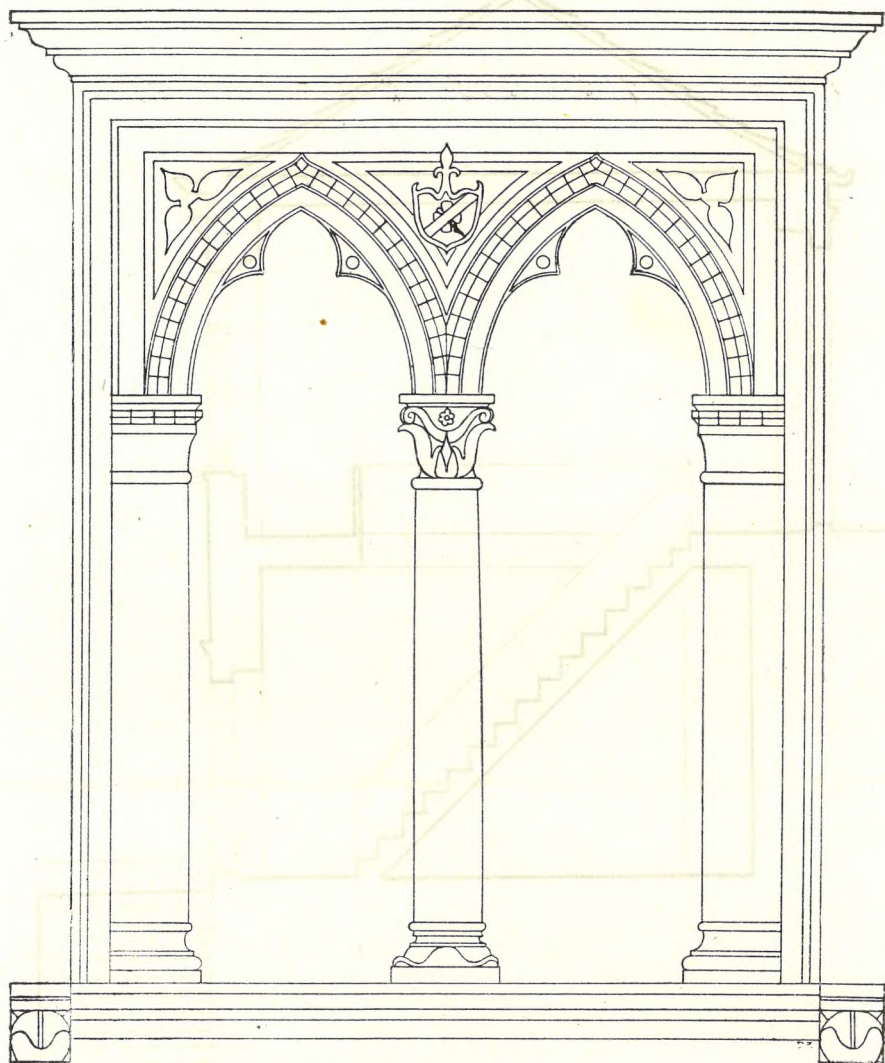
U svoje vreme, prilikom izgradnje puta pored morske obale i povezivanja pojedinih naselja oko Dubrovačke Rijeke s gruškom lukom, izvršene su neke građevinske izmene na letnjikovcu. Nivo novog puta sada je niži od nivoa predašnjeg terena ispred zgrade. Pragovi ulaznih vrata sada leže na koti 1,90 do 2,00 metra iznad puta pa su radi toga izgrađene kamene stepenice za prilaz. I jedne i druge stepenice ozidane su veoma loše i nehatno što je još jedan dokaz više da su podignute u doba kada se nije mnogo pazilo na kvalitet izrade i estetski izgled. Stepenice su jednokrake i postavljene su bočno uz fasadni zid.

Po nekim tragovima na levom delu fasade može se zaključiti da je na letnjikovcu prvobitno postojao i orsan (arsenal, magacin za manje plovne objekte, alat i druge ribarske potrebe). Svi dubrovački letnjikovci koji se nalaze neposredno uz morsku obalu imaju bez izuzetka orsan. Pored svojih praktičnih funkcija orsan je služio i za uživanje jer se na njegovom gornjem delu nalazi redovno ravna terasa ograđena niskom kamenom klupom. Orsan se uvek pruža upravno na zgradu pa je tako svakako bilo i ovde. U svom donjem ozidanom delu orsan je vratima povezan sa sporednim prostorijama prizemlja a na terasu se izlazi direktno iz neke od soba na spratu. Veza između sprata i terase postojala je na ovom letnjikovcu kroz vrata na levom kalkanskom zidu. Na ovom zidu, bliže glavnoj fasadi, nalazi se danas jedan prozor čiji parapet nosi tragove poznijeg zazidivanja. Na tom su mestu postojala vrata pa kad je srušen orsan (verovatno zbog izgradnje puta) prestala je potreba za njima i vrata su pretvorena u prozor. I na drugim letnjikovcima ima primera sličnih ovome. Tako su, pored ostalih, zbog izgradnje puta porušeni izvesni delovi orsana na letnjikovcima Staja u Batahovini i Sorkočevića na Lapadu.

Time se objašnjava prisustvo velikog kamenog reljefa s grbom na susednoj zgradi kao i izvesna poremećenost u levom prizemnom delu fasade. Lako je moguće da se kamenom s porušenog orsana zidao jedan deo susedne zgrade i da su izvesni njegovi elementi (kameni reljef, vrata) bili uzidani tom prilikom na današnjim svojim mestima.

Od svih otvora na fasadi najviše se ističe gotički dvodelni prozor. Postavljen je na spratu, približno u osovini simetrije. Završeci prozora imaju gotičke šiljate lukove s ornamentikom u vidu reljefnih

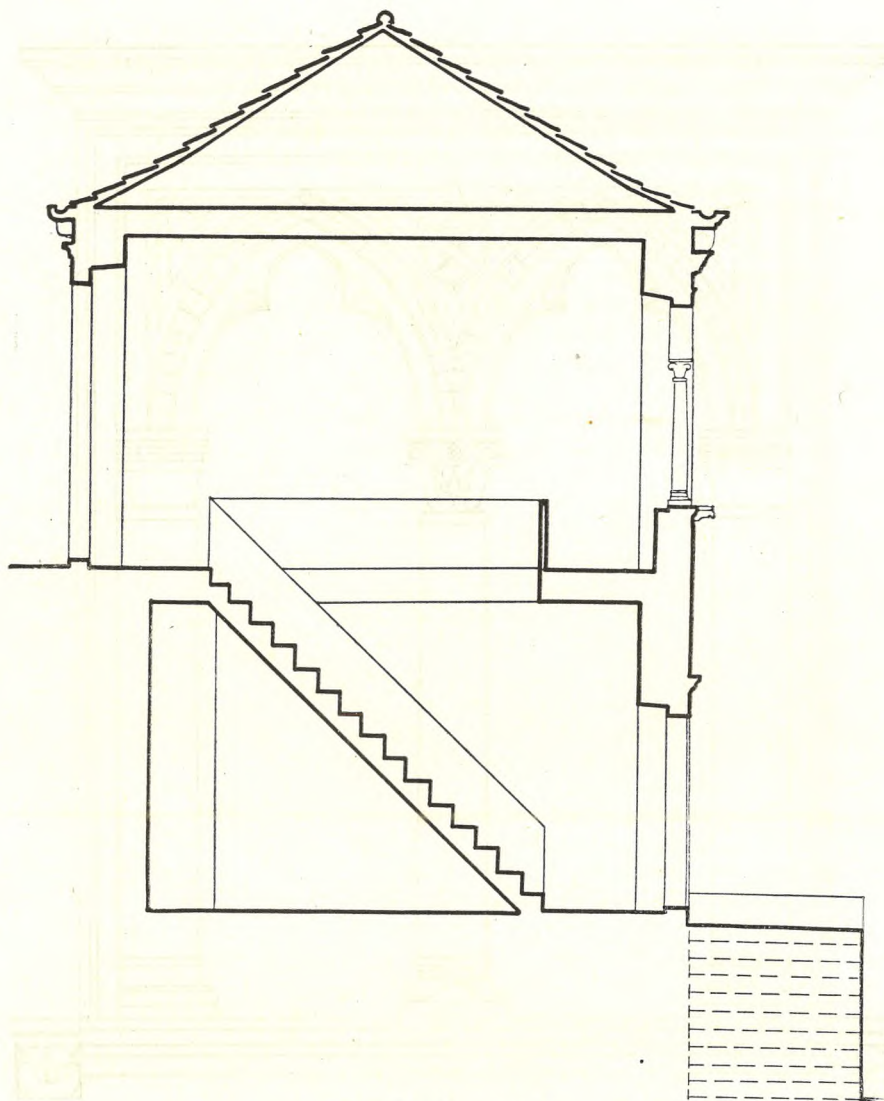

Dvodelni prozor na pročelju

šahovskih poljā (scachi, scacheti).⁴ U sredini, između lukovā, nalazi se stilizovani ljiljan s grbom — koso položena traka preko cveta. Sa strane šiljatih lukova urezan je u kamenu po jedan trolist, što je prilično retka pojava u Dubrovniku.⁵ Kapitel srednjeg stuba sastavljen

⁴ Jeremić-Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I, Beograd 1938, p. 18.

⁵ Motiv trolista postoji i na jednom sličnom dvodelnom prozoru na zgradi u ulici Prijeki br. 13. Verovatno su obe zgrade pripadale jednom vlasniku jer je grb istovetan a bifore su skoro identične.

Poprečan presek

je od povijenih listova, a kapiteli krajnjih stubaca, imaju zareze u kamenu, identične sa reljefnim zarezima na lucima. Ova se ornamentika često nalazi na gotičkim prozorima u Gradu.

Bifora je po običaju uokvirena kamenom profilisanom šambranom i sa gornje strane završena je renesansnom nastrešnicom.

Na začelju, u visini sprata, nalazi se takođe jedna gotička bifora u vidu vrata koja služe za izlaz u zadnji deo vrta, što je svakako redak slučaj u Dubrovniku. Uopšte, dvodelni otvori na do danas saču-

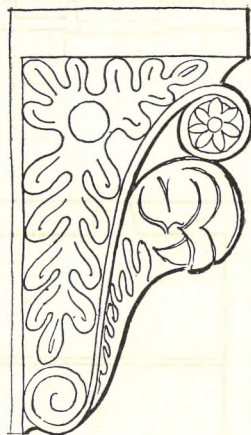

vanim letnjikovcima izuzetna su pojava. Na svim poznatijim dubrovačkim letnjikovcima u gotičko-renesansnom stilu nalaze se ponajviše trodelni otvori (trifore).⁶ Tako, trifore imaju letnjikovci Kabožića, Gradića, P. Sorkočevića (dve, Majstorovića, Pucića (sada Kosor), Zbutega-Lazarević itd. Moglo bi se reći da ovako postavljen dvodelni prozor daje više utisak intimne i živopisne stambene arhitekture. Nasuprot tome, trodelni prozor jače naglašava težnju za monumentalnošću.

Ostala tri prozora na glavnoj fasadi izrađena su skromnije. Dva prozora na spratu potpuno su identični, a prozor u desnom delu prizemlja razlikuje se od njih u proporcijama i donekle u profilaciji dovratnih i nadvratnih greda. Sva tri prozora imaju isklesano polje u obliku »testa di cavallo«. Prozori, u svom gornjem delu, imaju obične profilisane nastrešnice, a u donjem delu pravo zasečene kamene pragove (banke).

Pored glavnih ulaznih vrata, s leve strane, nalazi se u prizemlju još jedan mali prozor s gvozdenom rešetkom. Prozor ima obične, ravne, neprofilisane šambrane koje uokviruju uspravno položeni pravougaoni oblik otvora. Ti mali prozori u prizemlju skoro redovno su profilisani na zgradama gotičkih građevina što bi navelo na misao da je i taj prozor naknadno probijen. Međutim, sudeći po prizemnom holu zgrade koji sa druge strane nema nikakvog otvora za osvetljavanje a na fasadnom zidu samo ulazna vrata, zaključuje se da je taj prozor morao i ranije postojati bilo u ovom ili kakvom drugom obliku. Svi prozori na glavnoj fasadi, izuzev malog prozora, imaju sa strane uzidane menzole i to u gornjem delu tzv. »uši« (auriculi) a u donjem delu »zupce« (dentes). Pojava ovih menzola, koje su imale i praktičnu svrhu, vrlo je retka kod letnjikovaca.⁷ Od poznatijih letnjikovaca jedino Restićev u Dubrovačkoj Rijeci ima i uši i zupce, a samo zupce imaju Gučetićev u Trstenu i Majstorovićev u Gružu.

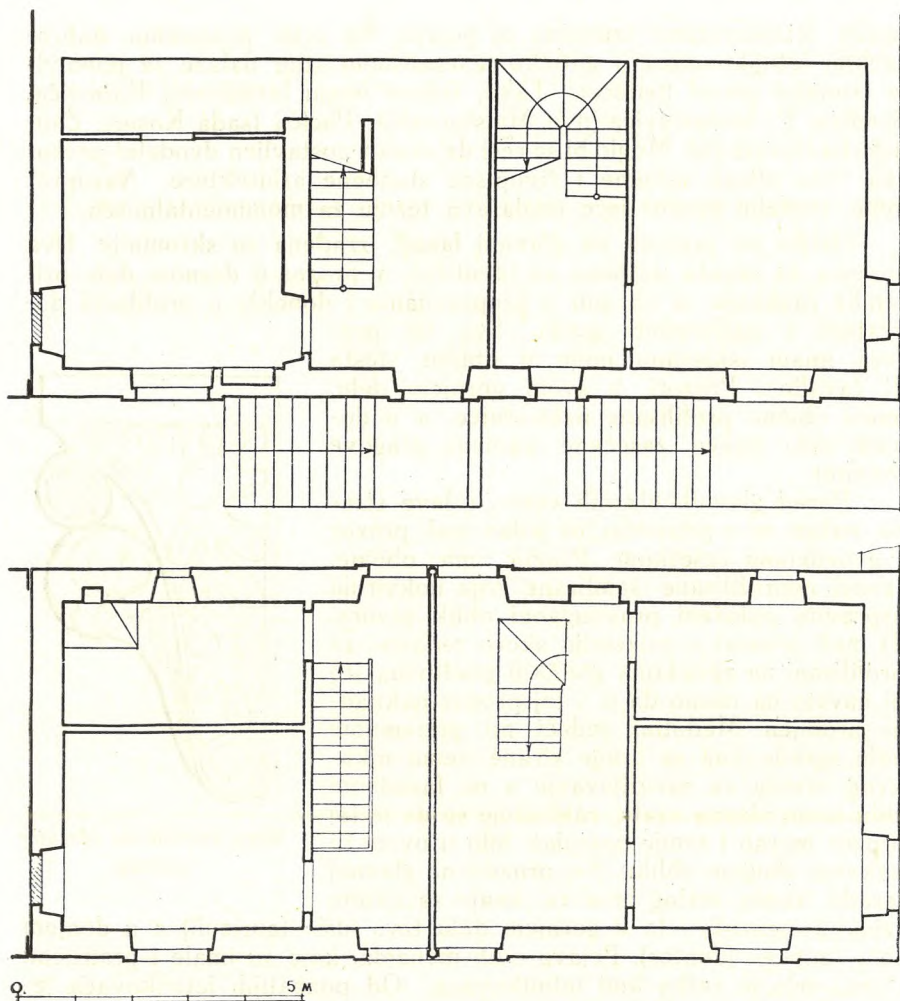
Još jednu osobenost tog letnjikovca pretstavljaju dve krajnje konzole koje ispod krova pridržavaju kameni oluk za odvod kišnice. Četrnaest srednjih konzola imaju lučno zasečenu prednju stranu i ne razlikuju se nimalo od konzola na ostalim dubrovačkim zgradama. Međutim, dve krajnje konzole isklesane su u obliku lavljih glava. I po njima se da lako zaključiti da je zgrada prvobitno bila slobodna sa svih strana i da je imala četvorovodni krov. Konzola u vidu lavlje

Skica konzole na ulaznim vratima

⁶ Vidi crteže osnova prizemlja i sprata dvadeset dubrovačkih letnjikovaca u pomenutoj knjizi I. Zdravkovića »Dubrovački dvorci«.

⁷ C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947, p. 66.

Osnova prizemlja i sprata

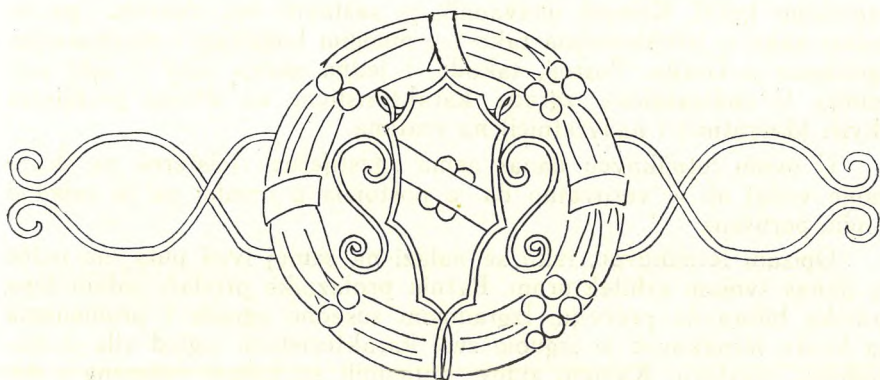
glave ima na zgradama u Dubrovniku, ali te konzole pridržavaju balkonske ploče ili kamene grede za postavljanje cveća kao na zgradama u ulici Zamanjinoj, Petilovrijenci, od Sigurate, Baljivinoj i dr.

Dalja karakteristika ovog letnjikovca je nepostojanje kordonvenca. Kordonvenac je inače jedna od značajnih osobnosti renesansne arhitekture, a od građevina u prelaznom gotičko-renesansnom stilu javlja se redovno na letnjikovcima. Izuzetak je Gučetićev letnjikovac u Trstenomu. Zapaža se, također, nedostatak kapele koja se u Dubrovniku viđa samo kod bogatijih i većih letnjikovaca. Prisustvo grba koji se nekoliko puta pojavljuje na zgradi može da pruži izvesne po-

datke o vlasniku zgrade. Moguće je da je zgrada menjala više vlasnikā, jer su poznati takvi slučajevi kod izvesnih letnjikovaca. Nije, na kraju, isključeno da je zgradu gradio i neki bogatiji pučanin koji je tek primljen u red vlastele.⁸ Na tu pomisao naročito navodi izvesna pretrpanost dekorativnih elemenata i konsekvntno ponavljanje grba na svakom prozoru, što je takođe jedinstven slučaj kod dubrovačkih letnjikovaca i zgrada uopšte. C. Fisković smatra da je to možda grb neke pučanske obitelji, a te su ih također imale.

Osnova te zgrade podudara se s tipskim obrascem po kome su projektovani i građeni skoro svi letnjikovci u okolini Dubrovnika. U sredini prizemlja nalazi se velika soba ili prijemni hol. Iz hola vode vrata u ostale simetrično raspoređene sobe s leve i s desne strane. Iz hola takođe vode stepenice na

Kameni ukras na vratima

sprat. Osnova sprata istovetna je sa osnovom prizemlja. U sredini nalazi se velika prostorija (dvorana) iz koje se ulazi u pobočne sobe. Docnije je zgrada pretrpela izvesne promene u rasporedu unutrašnjih zidova. Zgrada je podeljena po vertikali u dva stana. Podela je izvršena u prizemlju i na spratu podizanjem tankog zida po sredini prijemnog hola i dvorane. Na spratu ovaj zid ide od kolone dvodelnog prozora do kolone dvodelnih vrata. Zbog te podele pojavila se potreba za dvostrukim prilaznim stepenicama i ulaznim vratima, koja su već ranije opisana. Pored već postojećeg izgrađeno je još jedno interno stepenište za sprat u samom holu. Prvobitno i originalno stepenište je ono s desne strane, jer ima sve odlike odgovarajućih stepeništa u drugim letnjikovcima. Ono je kameno, jednokrako i oslanja se na deblji kameni zid. Stepenište u drugoj polovini zgrade je drveno, dvookrako i rektifikovano pa je po svemu sudeći izgrađeno posle deobe zgrade.

⁸ N. Dobrović, *Dubrovački dvorci*, Beograd, p. ?

Poprečni presek pokazuje rešenje temelja začeonog zida. U vrt iza zgrade ulazi se sa sprata kroz gotička dvodelna vrata. Prizemlje je sa začeoone strane ograničeno prirodnom stenom na kojoj leži zid sprata. Time je ekonomično iskorišćena postojeća konfiguracija terena.

Kao što je već ranije pomenuto zidanjem novih pregradnih zidova izmenjen je unutrašnji izgled prostora. Na spratu su pregrađivanjem od jedne veće sobe dobivene dve manje. Dobijanje svetlosti postignuto je probijanjem provizornih prozora na začeonom zidu. Treba pomenuti još kuhinju na spratu sa ozidanim ognjištem i »napom« kao i jednu malu prostoriju u prizemlju koja služi kao ostava. Stari, verovatno kameni podovi u holu i dvorani propali su pa su zamenjeni novim.

U dvorani na spratu postoji još velika zidna niša s kamenim umivaonikom (pilo). Kameni umivaonik je sastavni deo dvorane pa se nalazi kako u letnjikovcima tako i u mnogim bogatijim i siromašnijim zgradama u Gradu. Postoji, takođe, i jedna manja niša u sobi prizemlja. U unutrašnjosti zgrade karakteristični su drveni profilisani okviri (dovratnici i nadvratnici) na vratima.

U ovom letnjikovcu danas nema »gustijerne« (cisterne za skupljanje vode) ali je verovatno da je postojala u orsanu pa je zajedno s njim porušena.

Opisani letnjikovac, iako se nalazi na samoj ivici puta, ne ističe se danas svojom arhitekturom. Pažnju prolaznika privlači jedino lepa gotička bifora na pročelju. Izgradnjom susedne zgrade i promenama na krovu letnjikovac je izgubio svoj karakteristični izgled vile u slobodnom prostoru. Kameni zidovi potamnili su tokom vremena i dobili zagasito sivu boju. Ipak, kada se bliže pristupi i bolje zagleda, dolaze do izražaja kameni reljefi i profili na otvorima prozora i vrata kao i skladno prilagođavanje arhitekture sa okolinom. Danas je zgrada prilično zapuštena (nastanjena je samo jedna polovina zgrade), te se odupire propadanju jedino zahvaljujući solidnom i trajnom materijalu kojim je zidana.

S u m m a r y

A SUMMER RESIDENCE WITH GOTHIC DOUBLE ARCHES AT SUSTJEPAN (RIJEKA DUBROVAČKA)

There are thirty or so summer residences of the now nearly extinct Dubrovnik nobility in the close vicinity of the city of Dubrovnik, most of them built during the sixteenth century, in a blended style incorporating the features of both the Gothic and Renaissance architectures.

These summer residences bear much likeness to city houses or palaces of that nobility, but, owing to some clearly expressed characteristics, they represent a special type of the Dubrovnik art of building. They are freely set in the landscape, lying very often at the very edge of the sea and being surrounded by a luxuriant sub-tropical vegetation. Their interiors, and their gardens as well, had been designed to provide comfortable and enjoyable summer-time living spaces.

A little known summer residence, dating from the second half of the sixteenth century, and situated on the left bank of the Rijeka Dubrovačka (i. e. the Dubrovnik River), in the hamlet of Susjepan, stands out differing from all the others by certain distinctive features of its own.

All the window- and door-frames of this building are adorned with coat-of-arms, sculptured in relief — a less frequent occurrence in the architecture of Dubrovnik. The first floor Gothic double-arch-window is most conspicuous of all the openings in the façade.

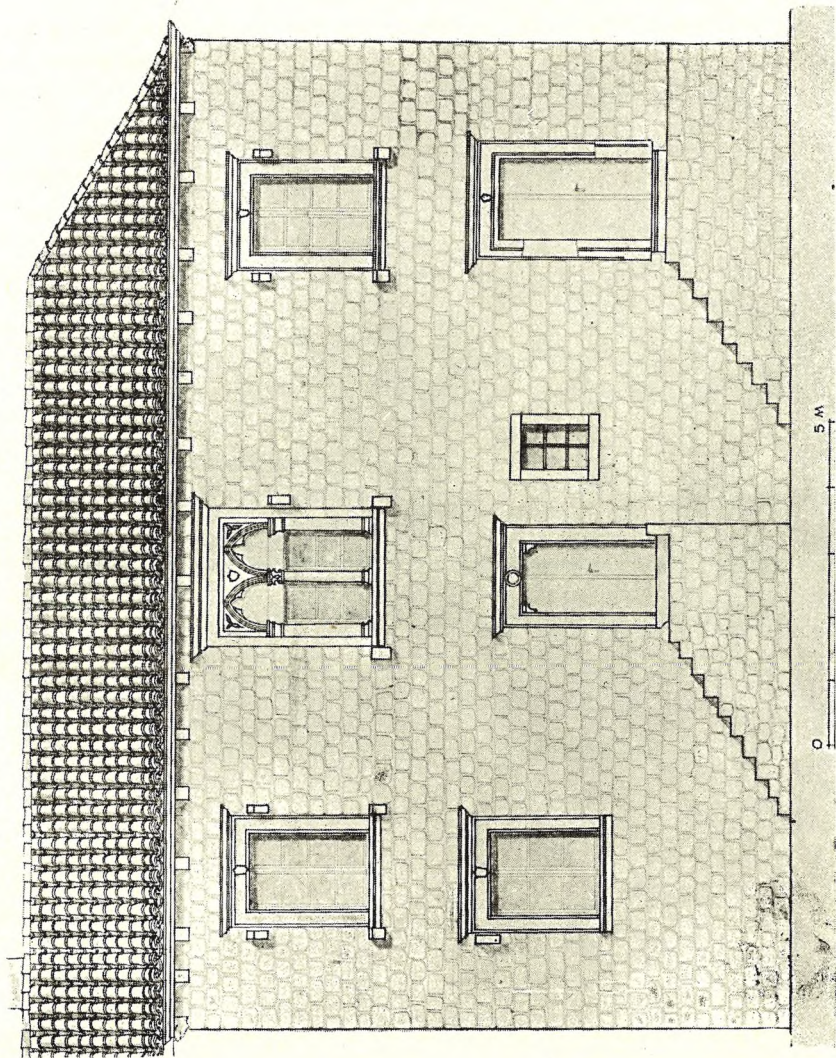
There is another Gothic double arch in the back side of the building, this being a door leading to the garden. Double arches like these occur rather rarely here, since single or triple arches prevail on most of the existing Dubrovnik summer residences built in the blended Gothic and Renaissance styles.

The architecture of a dwelling house is rendered both intimate and picturesque by double arches of this kind, whereas triplets tend to suggest grandiosity.

The layout of this summer residence agrees with the typical design which had been observed by almost all the builders of similar houses in the surroundings of Dubrovnik. There is a large reception hall in the centre of the ground floor from which other symmetrically arranged left and righthand rooms are reached. The first floor is designed in the same way as the ground floor, although the appearance of the original spaces had been altered by partition-walls added at a later date.

Apart from the Gothic double-arch-window, the architecture of this summer residence is rather inconspicuous now, although lying by the newly constructed road running along the waterfront. Owing to alterations which took place on its roof and to the construction of a modern house in the vicinity, this summer residence has lost its characteristic appearance of a free space villa.

Zgrada sa biforom